

Tweedegraadslerarenopleiding

10
voor
de
leraar

Kennisbasis Godsdienst en Levensbeschouwing

versie september 2017 | ingangsdatum studiejaar 2018-2019

Voorwoord

Vanaf 2016 hebben lerarenopleiders over de volle breedte van de lerarenopleidingen in verschillende fasen met veel enthousiasme gewerkt aan de herijking van de 62 kennisbases die sinds 2008 ontwikkeld zijn. Voor u ligt het mooie resultaat van de gezamenlijke inspanningen.

De kennisbases zijn herijkt op zowel de inhoud, het niveau als de breedte van de vakkennis. Daar waar mogelijk is samenhang aangebracht tussen de kennisbases die een inhoudelijke en vakoverstijgende verwantschap kennen. De inhoud van elke kennisbasis is uiteindelijk gevalideerd door het werkveld en externe inhoudelijke deskundigen. Het resultaat is in overeenstemming met landelijke eisen.

De lerarenopleidingen kunnen tevreden terugkijken op een periode waarin zij veel hebben gediscussieerd, geschaafd en bijgesteld. Een periode waarin lerarenopleiders intensief hebben nagedacht over hun vak, de didactiek en het minimale niveau dat een startbekwame leerkracht moet beheersen. Met de inzet van zoveel betrokken mensen wordt dit eindresultaat breed gedragen.

Al deze activiteiten hebben ook nog iets anders opgeleverd. Het bracht collega's van diverse instellingen met elkaar in contact. Ze kregen gelegenheid om met vakgenoten te discussiëren en daarmee hun eigen expertise aan te scherpen. De samenwerking geeft een impuls aan de betrokkenheid van de lerarenopleiders bij de kwaliteitsverbetering en hun professionalisering.

Permanente kwaliteitszorg is essentieel voor de maatschappelijke opdracht. De kennisbases leveren daarvoor de ijkpunten aan. Het zijn geen statische documenten en blijven met enige regelmaat bijstelling nodig hebben vanwege vakinhoudelijke veranderingen, pedagogisch-didactische eisen, maatschappelijke ontwikkelingen en voortschrijdend inzicht. Dat houdt het gesprek over de inhoud van de lerarenopleidingen volop in leven en draagt daarmee bij aan de kwaliteitsslag die met het ontwikkelen van de kennisbases wordt beoogd.

De lerarenopleidingen weten elkaar beter te vinden en pakken uitdagingen gezamenlijk op. Hiermee dragen zij bij aan een goede opleiding voor de nieuwe generatie leraren en het onderwijs in Nederland.

Ik dank allen die hieraan hebben bijgedragen.

mr. Thom de Graaf,
voorzitter Vereniging Hogescholen

Inhoud

Voorwoord	2
1 Inleiding	4
2 Ontwikkeling kennisbases	5
2.1 Versterken kenniscomponent	5
2.2 Systeem van kennisborging	5
2.3 Ontwikkeling en herijking kennisbases	5
3 Toelichting en verantwoording kennisbasis tweedegraadslerarenopleiding Godsdienst en Levensbeschouwing	7
3.1 Maatschappelijke context	7
3.2 Relatie met andere kennisbases	8
3.3 Verantwoording keuzes	10
3.4 Opbouw kennisdomeinen	11
4 Beschrijving kennisdomeinen	15
5 Redactie en validering	21
5.1 Redactieteam	21
5.2 Valideringsgroep	21
Bijlage 1	
Uitgangspunten kennisbases	22
Bijlage 2	
Deskundige en bekwame leraren	25
Bijlage 3	
Dublin-descriptoren, NLQF en taxonomie van Bloom	27
Bijlage 4	
Verantwoording inhoud en plaatsing van de domeinen	29
Bijlage 5	
Geraadpleegde literatuur	30
Colofon	31

1 Inleiding

Voor u ligt de herijkte kennisbasis van de tweedegraadslerarenopleiding Godsdienst en Levensbeschouwing. Deze kennisbasis beschrijft wat minimaal van een startbekwame leraar aan vakinhoud, vakspecifieke kennis en het bijbehorende niveau mag worden verwacht, ongeacht de instelling waar de student is opgeleid. Het afnemende scholenveld en externe inhoudelijk deskundigen hebben bijgedragen aan de validering van de inhoud van deze kennisbasis.

Deze herijkte kennisbasis is geldig met ingang van het studiejaar 2018-2019 en is in eerste instantie bedoeld voor de lerarenopleiders zelf, maar ook voor hun studenten of externe belanghebbenden.

De kennisbasis is als volgt opgebouwd:

Ontwikkeling kennisbases

In het hoofdstuk *Ontwikkeling kennisbases* is algemene informatie opgenomen over de aanleiding, ontwikkeling, inhoud en herijking van de verschillende kennisbases.

Toelichting en verantwoording

In het hoofdstuk *Toelichting en verantwoording* geeft het redactieteam van de kennisbasis een toelichting op de totstandkoming van de herijkte kennisbasis en legt het verantwoording af over de gemaakte keuzes.

Beschrijving kennisdomeinen

In het hoofdstuk *Beschrijving kennisdomeinen* zijn de vakinhoudelijke en vakdidactische (sub)domeinen opgenomen evenals het minimale niveau waarop de student de (sub)domeinen moet beheersen.

Redactie en validering

In het hoofdstuk *Redactie en validering* vindt u een overzicht van de redactie- en valideringsleden die betrokken zijn geweest bij de herijking van deze kennisbasis.

In de bijlage zijn de uitgangspunten bij het herijken van de kennisbases opgenomen.

2 Ontwikkeling kennisbases

2.1 Versterken kenniscomponent

In de eerste jaren van dit millennium stond met name de kwaliteit van de kenniscomponent van de lerarenopleidingen ter discussie. Als antwoord op de brede kritiek op de vakinhoudelijke en vakdidactische kwaliteit van de lerarenopleidingen presenteerde staatssecretaris Van Bijsterveldt in 2008 de nota *Krachtig meesterschap, kwaliteitsagenda voor het opleiden van leraren 2008-2011*. De Vereniging Hogescholen onderschreef de opgenomen doelstellingen die gericht zijn op een hogere kwaliteit van de lerarenopleidingen. Eén onderdeel van de kwaliteitsagenda betreft de verbetering van de vakinhoudelijke kwaliteit van de lerarenopleidingen. 'Het eindniveau van de opleidingen wordt duidelijk vastgelegd. Hiertoe ontwikkelen de opleidingen in samenwerking met het afnemende veld een gezamenlijke kennisbasis, eindtermen en examens'.

2.2 Systeem van kennisborging

De gezamenlijke lerarenopleidingen hebben met het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap afspraken gemaakt over een systeem van borging gericht op de kenniscomponent binnen de opleiding. Gekozen is voor drie instrumenten: 1. Kennisbases 2. Landelijke kennistoetsen 3. Peer-review. De resultaten komen bottom-up en in eigen beheer met de lerarenopleider als centrale factor tot stand, maar wel met een stevig en onafhankelijk toezicht. Met als uiteindelijk doel dat elke startbekwame leerkracht minimaal dezelfde vakinhoudelijke kennis en vakspecifieke bekwaamheden heeft. Alle activiteiten voor de versterking van de kenniscomponent in lerarenopleidingen zijn ondergebracht in het programma *10voordeleraar*, onder de paraplu van de Vereniging Hogescholen. Het ministerie heeft voor de ontwikkeling en implementatie van de diverse instrumenten die *10voordeleraar* inzet om haar opdracht te verwezenlijken in de periode 2008-2017 een subsidie van € 25 miljoen beschikbaar gesteld.

2.3 Ontwikkeling en herijking kennisbases

Een kennisbasis omvat de beschrijving van de vakinhoudelijke, (vak)didactische en pedagogische kennis en (vakspecifieke) vaardigheden die een student aan het eind van de opleiding moet hebben. Bij de tweedegraadslerarenopleidingen is dit verdeeld over twee kennisbases: een specifieke vakkennisbasis met bijbehorende vakdidactiek en een generieke kennisbasis. In deze laatste gaat het om de algemene pedagogisch-didactische kennis en vaardigheden. Het kader van de kennisbasis legt een brede en gemeenschappelijke basis vast, maar biedt ook de individuele instelling ruimte voor een eigen profilering.

In de periode 2008-2011 hebben lerarenopleiders over de volle breedte van de hbo-lerarenopleidingen gezamenlijk de kennisbases ontwikkeld. Het afnemende scholenveld en externe inhoudelijk-deskundigen hebben bijgedragen aan de validering van de inhoud. In totaal zijn 62 kennisbases opgesteld. De opleidingen hebben, na validatie van de kennisbasis, hun onderwijsprogramma aangepast.

Vakinhoudelijke veranderingen, maatschappelijke ontwikkelingen en voortschrijdend inzicht maken het wenselijk dat iedere kennisbasis met enige regelmaat wordt beoordeeld op de inhoud en waar nodig wordt aangepast. Dit maakt ook deel uit van de afspraken met het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. In het studiejaar 2015-2016 is gestart met het herijken van de eerste kennisbases.

De kennisbases zijn door lerarenopleiders herijkt op zowel de inhoud, het niveau als de breedte van de vak kennis. Daar waar mogelijk is samenhang aangebracht tussen de kennisbases die inhoudelijk en vakoverstijgende verwantschap kennen. De inhoud van de kennisbases is uiteindelijk gevalideerd door het werkveld en door externe inhoudelijke deskundigen. Ze zijn daarmee in overeenstemming met landelijke eisen.

Het herijkingsproces is zodanig vormgegeven dat iedereen die betrokken is bij een vak of opleiding gevraagd of ongevraagd mee kon denken zodat er een breed draagvlak ontstaat. De kennisbasis is een weerslag van wat de lerarenopleidingen, het afnemende werkveld en het specifieke wetenschapsgebied verwacht aan inhoud en niveau van een startbekwame leraar.

Een kerngroep met lerarenopleiders van de verschillende instellingen is gestart met het inventariseren van de herijkingswensen. Deze wensen zijn samengesteld op basis van ideeën, wensen en ontwikkelingen die effect hebben op de nodige vak- en vakdidactische kennis van de aankomende leraar. De kerngroepen hebben als legitimatie collega-docenten uit de eigen instelling, de landelijke vakoverleggen, de constructieteams van de landelijke kennistoetsen en/of de peer-reviewgroepen, studenten en alumni geconsulteerd. De ervaring met de implementatie van de bestaande versie van de kennisbasis is hierbij een belangrijk referentiepunt geweest.

De herijkingswensen zijn vervolgens getoetst aan de laatste wetenschappelijke inzichten binnen het vak, aan de ontwikkelingen in het werkveld en aan veranderingen op het gebied van beleid. Het definitieve herijkingsvoorstel is vastgesteld door een vaststellingscommissie waarin onder andere het landelijk directeurenoverleg tweedegraadslerarenopleidingen (ADEF) en het afnemende werkveld is vertegenwoordigd. Hun specifieke taak was erop toe te zien dat de vastgestelde procedure juist is gevolgd. Zo hebben ze bijvoorbeeld bekeken of alle belanghebbenden afdoende zijn gehoord en of de gemaakte keuzes voldoende zijn toegelicht.

De schrijfgroep is na vaststelling van het herijkingsvoorstel door de vaststellingscommissie aan de slag gegaan met het herschrijven van de kennisbasis. Onder leiding van het landelijk directeurenoverleg tweedegraadslerarenopleidingen (ADEF) is het opgeleverde concept gevalideerd door vertegenwoordigers van het werkveld, van de wetenschap en van eventuele vakverenigingen. Voor een aantal kennisbases is ook het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO) geraadpleegd. Na verwerking van de opmerkingen zijn de herijkte kennisbases met een positief advies van het landelijk directeurenoverleg door de *Stuurgroep lerarenopleidingen* vastgesteld.

3 Toelichting en verantwoording kennisbasis tweedegraadslerarenopleiding Godsdienst en Levensbeschouwing

3.1 Maatschappelijke context

De kennisbasis voor de tweedegraadslerarenopleiding Godsdienst en Levensbeschouwing beschrijft de kennis van het vak en van de vakdidactiek die leraren Godsdienst en Levensbeschouwing nodig hebben om bekwaam verklaard te worden en om verantwoord en adequaat vakonderwijs in het (v)mbo en de onderbouw van het havo/vwo te kunnen verzorgen. De term kennis wordt hier opgevat als een verzamelbegrip voor theoretische, methodische en praktische kennis, dus zowel kennis als vaardigheden. Zie verder bijlage 2 *Deskundige en bekwame leraren*.

Aan het kennisniveau van iedereen in onze samenleving worden steeds hogere eisen gesteld. Dat geldt dus ook voor alle vormen van onderwijs waarmee men dat kennisniveau kan halen en behouden. Een voortdurende innovatie en professionalisering van de beroepsgroep docenten is om die reden noodzakelijk. Omdat de kennisbasis van 2009 een dergelijke kennisbasis daadwerkelijk als uitgangspunt voor onderwijs aan toekomstige docenten Godsdienst en Levensbeschouwing werd genomen en omdat er voor dit vak geen vastgestelde exameneisen met landelijke erkende leerdoelen bestaan, was het eens te meer nodig om te bezien of de kennisbasis uit 2009 ook voldeed en goed was geïmplementeerd. Het gehanteerde instrument hiertoe werd de peer-review. Leidende vragen daarbij waren: voldoen de opleidingen aan de eisen van de kennisbasis en voldoen de uitgangspunten van de opgestelde kennisbasis voor het opleiden van docenten Godsdienst en Levensbeschouwing? Een en ander heeft geleid tot een herbezinning op en herziening van de kennisbasis.

De beroepskennis van leraren heeft wortels in twee wetenschappelijke domeinen. In de eerste plaats het domein van het vak en in de tweede plaats de kennis die beschikbaar is over leren en onderwijzen. Die twee pijlers vormen samen het fundament onder de beroepskennis.

Het vermogen om kennis op een doelmatige manier in de praktijk over te dragen, maakt iemand tot een goede leraar. De opbouw van beroepskennis begint tijdens de opleiding. De aldaar verworven kennis is een weldoordachte selectie uit het wetenschappelijke fundament, gerelateerd aan de actuele onderwijspraktijk. Deze selectie vormt de kennisbasis van de lerarenopleidingen. Die basis is vastgelegd in het curriculum van de opleidingen en in de bekwaamheidseisen van het lerarenregister. Deze eisen beschrijven het minimumniveau van kennis waarover de leraar moet beschikken om bekwaam verklaard te worden. Tijdens hun loopbaan moeten leraren hun kennis en vaardigheden, zowel op het gebied van het vak als van het ambt van leraar, via bij- en nascholing op peil houden. De beschrijving van de kennisbasis vormt de eerste schakel tussen theorie en praktijk.

Het doel van de kennisbasis is te komen tot een landelijke minimumnorm voor de vak kennis en de beheersing van de vakdidactiek op tweedegraadsniveau. Elke instelling heeft daarbinnen de vrijheid om zich te profileren door onderwerpen uit de kennisbasis een meer of minder prominente rol in het curriculum te geven en door doelstellingen na te streven die niet in de kennisbasis zijn opgenomen.

3.2 Relatie met andere kennisbases

Het curriculum van de tweedegraadslerarenopleiding Godsdienst en Levensbeschouwing is gebaseerd op twee kennisbases die samen het fundament voor goed leraarschap vormen. Naast de hier beschreven vakspecifieke kennisbasis Godsdienst en Levensbeschouwing is in de generieke kennisbasis voor de tweedegraadslerarenopleidingen de conceptuele kennis vastgelegd die de startbekwame docent aan het einde van de opleiding moet hebben. Het gaat specifiek om 'het weten' met betrekking tot het leren en het zich verder kunnen ontwikkelen in het beroep van leraar: het meesterschap van de docent.

Binnen het onderwijs wordt van elke docent een inspanning gevraagd om bij te dragen aan de taalvaardigheid van de leerlingen. Taal speelt dan ook bij alle vakken op school een grote rol. Het geven van instructies en uitleg, het lezen van een tekst, samenwerken aan een opdracht – alles gebeurt met behulp van taal. Leerlingen zijn in vaklessen (vak)taal aan het verwerven. Hierbij gaan taalontwikkeling en begripsontwikkeling hand in hand. De didactische benadering die taal- en vakleren combineert heet Taalgericht vakonderwijs (of Taalontwikkelen vakonderwijs). Hoewel niet specifiek aangegeven in deze kennisbasis moet elke leraar hier goed van doordrongen zijn. Bij Taalontwikkelen onderwijs komen de drie pijlers van taalgericht vakonderwijs naar voren: context, taalsteun, en interactie. De taalontwikkeling komt tijdens (vak)lessen in verschillende contexten naar voren, het betreft zowel Dagelijkse Algemene Taalvaardigheid (DAT) als Cognitieve Academische Taalvaardigheid (CAT), waarbij woordenschatontwikkeling en taalontwikkeling (vooral ook van vaktaal) vaak onbewust een impuls krijgt. Taalgericht lesgeven komt naar voren bij de gebruikte vakdidactische werkvormen en de taalgerichtheid van toetsen en beoordelen. Bij bewust taalgericht onderwijs worden de doelen van taalontwikkeling meegenomen en kunnen expliciet worden geformuleerd.

Voor het vak Godsdienst en Levensbeschouwing zijn de volgende taalgerichte aspecten te onderscheiden:

De docent

- heeft inzicht in verschillende aspecten van taal- en begripsontwikkeling op het gebied van religie en levensbeschouwing, zodat leerlingen onder andere de 'tweede taal' leren begrijpen en gebruiken alsmede de cognitieve begrippen en het dagelijks taalgebruik op dit gebied;
- kent de argumenten voor de inzet van Taalgericht vakonderwijs (TVO);
- kan naast doelen voor het vak Godsdienst en Levensbeschouwing ook taaldoelen formuleren bij de eigen lessen;

- kan bij de levensbeschouwelijke taalverwerving context bieden, ondersteuning geven en interactie laten plaatsvinden in de lessen en gebruikt daartoe diverse passende didactische werkvormen;
- ondersteunt en bevordert zowel de taalverwerving als het gebruik van taal, zodat de religieuze en levensbeschouwelijke betekenissen van taal door de leerlingen begrepen en gehanteerd kunnen worden, en bevordert hierdoor onder meer symboolgevoeligheid.

Deze vakspecifieke kennisbasis zorgt, daar waar dat van toepassing is, ook voor doorlopende leerlijnen. Hier geldt dat specifiek voor de kennisbasis van de vakmaster Godsdienst en Levensbeschouwing.

Burgerschap kan worden uitgewerkt in de aspecten identiteit en normativiteit¹. Juist deze twee aspecten spelen bij het vak Godsdienst en Levensbeschouwing een belangrijke rol. Het gaat daarbij niet alleen om kennis, maar ook om communicatie. Binnen Godsdienst en Levensbeschouwing wordt ook wel gesproken van hermeneutiek: het bewustzijn van de bronnen (feit, ervaring, tekst, et cetera) waarop kennis gestoeld is, het vermogen daarbij vragen te stellen en de eigen positie daarin mee te wegen.

Op drie niveaus kan er gesproken worden over burgerschap binnen godsdienst en levensbeschouwing:

- Op metaniveau als kennis over waarden- en normensystemen die in de maatschappij gedragen worden, hun culturele context en de ontstaansgeschiedenis ervan.
- Op niveau van socialisatie binnen de school en de gemeenschap als kennis over de redenen voor in onze samenleving gehanteerde regels en overtuigingen.
- Op betrekkingniveau, waarin – om met G. Biesta te spreken – de leerling tot subject wordt.

Voor het domein *Burgerschap* is het als docent van belang te beseffen welke positie je inneemt.

Hieronder worden drie posities benoemd, die elkaar niet uitsluiten, maar juist vaak naast elkaar of aanvullend gebruikt worden, afhankelijk van de situatie. De eerste positie is *learning into*. De docent leidt de leerlingen in het gebied van de cultureel gewenst en/of geaccepteerde normen en waarden. Het doel is dat de leerlingen deze incorporeren. Deze benadering richt zich met name op de socialisatie. De tweede benadering is alleen gericht op de kennisverwerving over het onderwerp (*learning about*). Zij is sterk cognitief gericht, wat afstand tot het te leren object met zich meebrengt. De derde positie die een docent kan innemen, heeft tot doel dat de leerlingen de waarden van de samenleving en de eigen waarden en normen leren begrijpen op zo'n manier dat zij er kritisch over kunnen nadenken en ook daadwerkelijk een eigen idee erover kunnen vormen hoe deze zich tot elkaar verhouden (*learning from*)².

¹ Arie Wilschut & Hessel Nieuwelink (november 2016), Lectoraat Didactiek van de maatschappijvakken, Kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding Hogeschool van Amsterdam, p. 2.

² Oorspronkelijk Grimmitt, zie ook aanvulling E.T. Alij, 2009 (p. 112), de inzichten van deze auteurs zijn toegepast op het domein Burgerschap.

3.3 Verantwoording keuzes

De eerste versie van de kennisbasis is in 2015-2016 getoetst binnen de hbo-lerarenopleidingen voor het vak Godsdienst en Levensbeschouwing en heeft geleid tot een herijking van de kennisbasis. Deze herijking is uitgangspunt geweest voor het herschrijven van deze huidige kennisbasis.

De uitgangspunten die de auteurs hanteerden bij het beschrijven van deze kennisbasis zijn de volgende:

1. De conceptuele kennis (theoretisch en methodisch) is slechts een deel van de kennis die aangereikt wordt in de opleiding; andere kennis en vaardigheden worden op andere wijzen getoetst in de opleiding.
2. De auteurs richten zich op de huidige situatie in het werkveld en op het huidige, geëvalueerde kennisaanbod van de hbo-opleidingen. Deze kennisbasis houdt rekening met recente ontwikkelingen in de maatschappij en in de samenleving.
3. De theologie en religiewetenschappen vormen het uitgangspunt voor het vullen van de kennisbasis. Onderliggende disciplines zijn niet apart genoemd. Onderdelen en begrippen uit deze vakgebieden zijn ondergebracht bij de verschillende thema's waarop de kennisbasis is gebouwd.
4. De eigenheid en zelfstandigheid van de religie en levensbeschouwing staat voorop, waarbij rekening wordt gehouden met de historische continuïteit.

De beschrijving dient zowel te gebeuren vanuit het binnenperspectief (fenomenologisch) als het buitenperspectief (historisch en sociologisch). Het volgende voorbeeld kan dit illustreren. Het jodendom wordt beschreven als religie en als cultuur. De eigen identiteit staat voorop en niet de beschrijving door de ander (wat in de geschiedenis vaak is gebeurd). Continuïteit wordt benadrukt. Het jodendom komt niet alleen ter sprake als het een (lijdende) rol speelt in de westerse en/of christelijke geschiedenis, waardoor een discontinu beeld zou

ontstaan. Voortgaand op dit voorbeeld: zowel de beschrijving van het jodendom als een (sociologisch) verschijnsel dat vergeleken kan worden met andere soortgelijke verschijnselen, is onderwerp binnen dit vakgebied, als de traditie van gelovig zelfverstaan.

De kerngroep (Hanneke de Pater, Jos de Pater, Marie Louise Reijn, Casper Emanuel Egellie) heeft het herijkingsvoorstel opgesteld mede op basis van de peer-reviewbijeenkomsten. Het voorstel is ter legitimering voorgelegd aan een panel van externe deskundigen. Het panel bestond uit vertegenwoordigers van de hogescholen die opleiden tot docent Godsdienst en Levensbeschouwing, vertegenwoordigers van de vakvereniging VLDG, twee religiewetenschappers, werkveldcommissies van diverse hogescholen, studenten aan die hogescholen en docenten die nu werken in het vmbo, mbo en/of onderbouw van het havo/vwo. Op basis daarvan is de kennisbasis door de schrijfgroep (Jos de Pater en Niek de Wilde) uitgewerkt tot deze herijkte kennisbasis en vervolgens ter validering aan een panel voorgelegd. Dit panel, vakdidactici uit het hoger onderwijs en een docent uit het voortgezet onderwijs, heeft de vakkennisbasis uitvoerig bestudeerd, besproken en van commentaar en advies voorzien.

3.4 Opbouw kennisdomeinen

Keuze en de opbouw van de domeinen

Als auteurs van deze kennisbasis hebben wij in overleg met vertegenwoordigers van de diverse hbo-opleidingen tot docent Godsdienst en Levensbeschouwing een keuze gemaakt voor de verschillende domeinen en bijbehorende inhoud voor de kennisbasis waarover elke docent Godsdienst en Levensbeschouwing zou behoren te beschikken. Deze keuze hebben wij kort verantwoord in het schema van bijlage 4 *Verantwoording inhoud en plaatsing van de domeinen*.

De plaatsing van de domeinen is logischerwijs arbitrair: een andere keuze had ook gekund. Zo is er voorgesteld om het domein *Hermeneutiek en communicatie* als belangrijkste domein 'nul' nog voorafgaand aan dat van de funderende wetenschappen en belangrijkste religieuze/levensbeschouwelijke tradities te plaatsen. Het daarbij aangevoerde argument was dat dit het wezenlijke fundament is van het vak in de praktijk van de docent Godsdienst en Levensbeschouwing. Uiteindelijk is er gekozen voor een meer traditionele indeling, waarbij de domeinen van de funderende wetenschappen en de gebieden van onderzoek die deze wetenschappen hebben, voorafgaan aan de andere domeinen.

De plaatsing van een domein hoger of lager binnen het kennisgebied wil niet zeggen dat daarmee het onderdeel zelf meer of minder belangrijk is. We hebben een beredeneerde plaatsing gemaakt op basis van de praktijk van de docent Godsdienst en Levensbeschouwing in een steeds meer gediversifieerde samenleving. Kennis van diversiteit op religieus en levensbeschouwelijk gebied en de bijdrage aan een gedegen wijze om die kennis op een samenhangende en logische wijze voor het voetlicht te brengen, hebben ons tot deze ordening gebracht.

Niveau

In deze beschrijving van de kennisbasis gaat het om de vakspecifieke componenten. Naast de bekwaamheidseisen bestaan er ook de Dublin-descriptoren. Deze zijn leidend als eindtermen voor de bachelor- en masterstudies aan Europese hogescholen en universiteiten (*bijlage 3 Dublin-descriptoren, NLQF en taxonomie van Bloom*). Het ligt voor de hand dat er overlap is tussen deze descriptoren en de bekwaamheidseisen. Belangrijk is dat de leraar in opleiding uiteindelijk op deze verschillende gebieden zijn eindopdrachten aflegt, die gemodelleerd zijn naar de realiteit.

De lerarenopleidingen zelf ontwerpen deze eindopdrachten. Op grond van de bekwaamheidseisen maken zij duidelijk welke kwaliteit het handelen van de leraar en zijn gebruik van kennis daarin moeten hebben. Maar die verantwoording houdt niet op na het afstuderen. Ook de school waar de docent zijn beroep uitoefent, heeft een verplichting aan de samenleving om zich te verantwoorden voor de onderwijsinhoud en de professionaliteit van het personeel.

Permanente kwaliteitszorg is essentieel voor de maatschappelijke opdracht van iedere school. De kennisbasis levert de daarvoor noodzakelijke criteria (ijkpunten) aan. Hiermee is accreditatie en onderlinge kwaliteitsbewaking van scholen mogelijk gemaakt. Dit alles zal de transparantie aanzienlijk kunnen vergroten en ertoe bijdragen dat de kwaliteit van de leraar op het gewenste niveau komt en blijft. De leraar kan aangesproken worden op de volgende minimale bekwaamheden:

- De leraar heeft op een praktisch niveau voldoende kennis van de onderwijsinhouden, van de onderwijsmethoden (pedagogisch en didactisch), -organisatie en -materialen en van de leerling en diens leefwereld.
- De leraar kan onderwijs- en begeleidingsprogramma's beoordelen, aanpassen en ontwerpen. Hij heeft voldoende kennis van pedagogische en didactische methoden om onderwijs- en begeleidingsprogramma's te kunnen beoordelen op kwaliteit en geschiktheid voor de leerlingen. De leraar kan onderdelen daarvan aanpassen en bijdragen aan het ontwerpen van nieuwe programmaonderdelen.
- De leraar ontwikkelt zich zelfstandig verder. Hij overziet de belangrijkste wetenschappelijke kennisgebieden en kan zelfstandig daarin de weg vinden en deze van nut laten zijn voor de beroepsuitoefening.

Om het behaalde niveau te kunnen vaststellen, worden de al eerdergenoemde Dublin-descriptoren gehanteerd, het voor Nederland vastgelegde NLQF-6-niveau en ten dele de taxonomie van Bloom (zie verder bijlage 3). Vanzelfsprekend wordt alles gerelateerd aan de bekwaamheidseisen, zoals die boven al benoemd zijn. Deze diverse onderdelen worden eerst getoond in een korte schematische samenvatting en daarna kort voorzien van opmerkingen over het gebruik door de verschillende hogescholen die opleiden tot docent Godsdienst en Levensbeschouwing.

Hbo-opleidingen hanteren heldere vormen van beoordeling die zijn na te zien in hun toetsbeleid. De diverse hbo-opleidingen verschillen vanzelfsprekend op

onderdelen in hun programma en beoordelen niet alle onderdelen op dezelfde manier.

De Dublin-descriptoren zijn internationaal vastgestelde eisen aan het kennisniveau en worden door alle opleidingen gehanteerd. Deze descriptoren zijn ruim opgesteld; elke opleiding geeft daar een nadere invulling aan.

Voor de niveau-eisen voor NLQF-6 geldt dat deze voor een deel niet alleen het cognitieve kennisniveau betreffen maar over bekwaamheden gaan. Voor zover het kennis over deze bekwaamheden betreft, wordt deze door de kennisbasis gedekt.

De taxonomie van Bloom, Krathwohl en Anderson (bijlage 3) is een manier om beoordeling overzichtelijk en inzichtelijk te maken. Het is een van de vele mogelijkheden en daarom niet voorgeschreven. Voor het vakgebied Godsdienst en Levensbeschouwing zou om zeer geldende redenen ook voor een andere taxonomie gekozen kunnen worden. Men kan op basis van gemaakte peer-reviews vaststellen dat de eerste drie (onthouden/kennis, begrijpen/inzicht en toepassen) altijd worden gehanteerd. Voor de overige categorieën geldt dat bij dezelfde inhouden er te vaak onderling afwijkende vormen van beoordeling zijn vast te stellen, waarvoor goede redenen zijn aangevoerd. Het voert dus te ver om één taxonomie als geldend in te voeren en die als meetlat voor de hele hbo-opleiding Godsdienst en Levensbeschouwing te hanteren. Om die reden is ervoor gekozen om deze taxonomie wel als leidraad bij de voorbeelden te hanteren, maar niet telkens apart te vermelden.

NLQF-6 en Dublin-descriptoren worden niet telkens apart benoemd in het schema, omdat deze eenvoudig eruit zijn te destilleren. Deze elementen apart erin zetten, zou het schema onnodig onoverzichtelijk maken.

De schrijvers hebben ervoor gekozen, in overleg met de opleidingen, om als uitgangspunt voor de kenmerkende voorbeelden het niveau 3 van Bloom te hanteren. In onderstaand schema staan daarnaast aanvullende voorbeelden van andere niveaus die gehanteerd kunnen worden.

Overige opmerkingen

De tweedegraadslerarenopleiding Godsdienst en Levensbeschouwing leidt op tot docenten voor (v)mbo en onderbouw van het havo/vwo. Het verschil komt vooral tot uiting in de stages en de stagegerelateerde vakken. De vakspecifieke kennisbasis is feitelijk, op het onderdeel vakdidactiek en ethiek na, gelijk voor beide afstudeerrichtingen. Bij de vakdidactiek hebben we een kenmerkend voorbeeld geplaatst van zo'n onderscheid, dat bij andere voorbeelden op vergelijkbare wijze uitgevoerd kan worden.

De enorm snelle ontwikkeling van de media en het mediagebruik, waartoe ict en sociale media behoren, wordt opgepakt in het domein Hermeneutiek en communicatie, waar de theoretische onderbouwing is ondergebracht, en onder het domein Vakdidactiek, waar de vakspecifieke vaardigheden zijn benoemd. De

algemene leraarsvaardigheden op dit gebied vallen onder de generieke kennisbasis.

Indeling

In bijlage 4 is de verantwoording van inhoud en plaatsing van de diverse domeinen opgenomen. De kennisbasis kent nu de volgende domeinen en subdomeinen:

Domein 1: Funderende wetenschappen: theologie en religiewetenschappen	
1.1	Theologie
1.2	Religiewetenschappen
Domein 2: Belangrijkste levensbeschouwelijke en religieuze tradities en hun bronnen	
2.1	Jodendom
2.2	Christendom
2.3	Islam
2.4	Hindoeïsme
2.5	Boeddhisme
2.6	Humanisme
Domein 3: Hermeneutiek en communicatie	
3.1	Hermeneutiek
3.2	Communicatieprocessen, -middelen en -theorieën
3.3	Vormen van gespreksvoering
Domein 4: Filosofie	
4.1	Geschiedenis van de filosofie
4.2	Filosofie van religie en culturele antropologie
4.3	Logica
Domein 5: Ethiek en moraal	
5.1	Meta-ethiek
5.2	Ethiek en religie
5.3	Ethiek en moraal
5.4	Ethiek en toepassingsgebieden
Domein 6: Christelijke traditie en geschiedenis	
6.1	Kerkelijke kaart
6.2	Concepten
6.3	Geschiedenis
6.4	Verhouding met andere culturen en religies
Domein 7: Sociale wetenschappen	
7.1	Godsdienstsociologie
7.2	Godsdienstpsychologie
Domein 8: Vakdidactiek	
8.1	Godsdienstpedagogische en vakdidactische visie
8.2	Didactische en vakdidactische concepten
8.3	Werkvormen
8.4	Vakdidactische vaardigheden op gebied van teksten en verhalen
8.5	Vakdidactische vaardigheden op gebied van kunstzinnige uitingen
8.6	Vakgerelateerde vaardigheden

4 Beschrijving kennisdomeinen

Domein 1: Funderende wetenschappen: theologie en religiewetenschappen		
Beschrijving van de inhoud	Indicatoren bachelorniveau	Kenmerkende voorbeelden
Subdomein 1.1: Theologie		
<ul style="list-style-type: none"> • Kennis van met name christelijke religie vanuit zowel binnen- als buitenperspectief. • Theologische, antropologische, fenomenologische en sociaal-culturele aspecten van religie en godsdienst. • Methoden en concepten met betrekking tot de diverse theologische vakken. 	<p>Kennis van en inzicht in religie in de diverse wetenschappelijke benaderingen en culturele contexten; zoals Bijbelwetenschappen en systematische theologie, en vakken als godsdienstwijsbegeerte, religiegeschiedenis en godsdienstsociologie.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • De student past de theologische begrippen schuld en verlossing toe op <actuele tekst> en laat daarmee zien dat het gaat om een levensbeschouwelijk kwestie. • De student schrijft een beschouwing waarin verschillende vormen van religieus taalgebruik naar voren komen en verantwoordt deze.
Subdomein 1.2: Religiewetenschappen		
<p>Religiewetenschap als discipline die in principe alle religies en vormen van religie bestudeert, vanuit een vergelijkend perspectief, en theorieën ontwikkelt waarmee worden gestreefd om religie als algemeen cultureel verschijnsel te begrijpen en verklaren onder meer via een emic en etic-benadering.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kennis van, inzicht in en kunnen toepassen van modellen om religies (en stromingen binnen religies) met elkaar te kunnen vergelijken. • Kennis van theorieën over het ontstaan en de functie van religie en het systeemkarakter van religieuze tradities. • Kennis van, inzicht in en kunnen toepassen van diverse benaderingswijzen van levensbeschouwing. Levensbeschouwelijke vormen van taal, de betekenis van taal en het symbolisch verstaan van taal. 	<ul style="list-style-type: none"> • De student vergelijkt het godsbeeld binnen de islam met het godsbeeld binnen het hindoeïsme. Op welke onderdelen verschillen zij en bij welke onderdelen tonen zij overeenkomsten? • De student vergelijkt de organisatievorm van het christendom (kerken) met de organisatievorm van het boeddhisme. Waarin verschillen zij en waarin komen zij overeen? Gegeven de grote verschillen tussen deze religieuze tradities, wat is dan de kern die alle religies delen? • De student onderzoekt welke vormen van religie kansen geven op vergroting van het groepsgevoel bij gelovigen. Hij geeft tevens aan welke belemmeringen er zijn op ritueel en inhoudelijk gebied die het groepsgevoel juist zouden verminderen.
Domein 2: De belangrijkste levensbeschouwelijke en religieuze tradities en hun bronnen		
Beschrijving van de inhoud	Indicatoren bachelorniveau	Kenmerkende voorbeelden
Subdomein 2.1: Jodendom		
<p>Funderende boeken en verhalen, concepten, personen, gebouwen, voorwerpen, feesten, rituelen, symbolen en gebruiken, stromingen.</p>	<p>Kennis en inzicht in de geschiedenis, huidige verschijningsvormen en eigen aard van jodendom.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Bij feesten speelt de drieslag verleden-heden-toekomst altijd een rol. De student past deze drieslag toe op het Pesach-feest. • De student legt uit wat het concept 'openbaring' inhoudt binnen het jodendom (binnenperspectief). Hij evalueert dit concept in relatie tot christendom en islam (buitenperspectief).
Subdomein 2.2: Christendom		
<p>Funderende boeken en verhalen, concepten, personen, gebouwen, voorwerpen, feesten, rituelen, symbolen en gebruiken, stromingen.</p>	<p>Kennis en inzicht in de geschiedenis, huidige verschijningsvormen en de eigen aard van christendom.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 'Ruimten communiceren een boodschap'. De student legt een verband tussen deze stelling en de plaats van de preekstoel in een (traditionele) protestantse kerk waarbij de kern van de Reformatie doorklinkt. De student doet hetzelfde in relatie tot de plaats van het altaar in de Rooms-Katholieke Kerk. • De student legt uit wat het concept 'openbaring' inhoudt binnen het christendom (binnenperspectief). Evalueer dit concept in relatie tot jodendom en islam (buitenperspectief).

Domein 2: De belangrijkste levensbeschouwelijke en religieuze tradities en hun bronnen		Vervolg
Beschrijving van de inhoud	Indicatoren bachelorniveau	Kenmerkende voorbeelden
Subdomein 2.3: Islam		
Funderende boeken en verhalen, concepten, personen, gebouwen, voorwerpen, feesten, rituelen, symbolen en gebruiken, stromingen.	Kennis en inzicht in de geschiedenis, huidige verschijningsvormen en eigen aard van islam.	<ul style="list-style-type: none"> • De student past de begrippen 'immanentie' en 'transcendentie' toe op het gebedsritueel van de islam. • De student legt uit wat het concept 'openbaring' inhoudt binnen de islam (binnenperspectief). • De student evalueert dit concept in relatie tot jodendom en christendom (buitenperspectief).
Subdomein 2.4: Hindoeïsme		
Funderende boeken en verhalen, concepten, personen, gebouwen, voorwerpen, feesten, rituelen, symbolen en gebruiken, stromingen.	Kennis en inzicht in de geschiedenis, huidige verschijningsvormen en eigen aard van hindoeïsme.	<ul style="list-style-type: none"> • 'Mensbeelden hangen samen met godsbeelden'. De student legt een verband tussen deze stelling en het mensbeeld binnen het hindoeïsme. • De student geeft in een onderverdeling weer hoe 'het Oosten' omgaat met de vragen naar de betekenis van tijd, van de wereld, van de mens en van het uiteindelijke. • De student laat zien hoe hij de onderverdeling van het hindoeïsme heeft afgeleid uit gebruiken, rituelen, mythen en goden en verantwoordt deze onderverdeling.
Subdomein 2.5: Boeddhisme		
Funderende boeken en verhalen, concepten, personen, gebouwen, voorwerpen, feesten, rituelen, symbolen en gebruiken, stromingen.	Kennis en inzicht in de geschiedenis, huidige verschijningsvormen en eigen aard van het boeddhisme.	<ul style="list-style-type: none"> • De student beschrijft hoe het boeddhisme kan worden onderverdeeld aan de hand van centrale begrippen uit het domein van de oosterse religie. De student geeft aan hoe het boeddhisme zich daarbij verhoudt tot het hindoeïsme. • De student brengt expliciet onderscheid aan in de ontwikkeling van het boeddhisme tussen het Oosten en het Westen aan de hand van begrippen als 'individualisme', 'reïncarnatie' en 'autonomie'.
Subdomein 2.6: Humanisme		
Funderende boeken en verhalen, concepten, personen, gebouwen, voorwerpen, feesten, rituelen, symbolen en gebruiken, stromingen.	Kennis en inzicht in de geschiedenis, huidige verschijningsvormen en eigen aard van humanisme.	<ul style="list-style-type: none"> • De student beschrijft het onderscheid tussen religieus en niet-religieus humanisme aan de hand van <actueel artikel>. • De student toont aan dat <vormen van humanisme> in het secularisatieproces in de westerse samenleving een specifieke rol hebben gespeeld in de beeldvorming over religie.

Domein 3: Hermeneutiek en Communicatie		
<i>Kennis van hermeneutiek en communicatieprocessen met betrekking tot religie en levensbeschouwing.</i>		
Beschrijving van de inhoud	Indicatoren bachelorniveau	Kenmerkende voorbeelden
Subdomein 3.1: Hermeneutiek		
De wereld van de hermeneutiek: het denken over de interpretatie van diverse fenomenen (zoals teksten en kunstuitingen).	Kennis van, inzicht in en toepassingen van de hermeneutische theorieën op zowel schriftelijke teksten als andere (kunst)uitingen.	<ul style="list-style-type: none"> De student interpreteert <tekst> volgens de theorie van Gadamer. De student toont aan dat <de betreffende bron> op verschillende manieren begrepen kan worden en betreft daarbij de context waarin de tekst wordt gebruikt.
Subdomein 3.2: Communicatie-processen, -middelen en -theorieën		
Tweezijdig, eenzijdig, meerzijdig, wederkerig, zender, ontvanger, boodschap, coderen, decoderen, middel.	Kennis van, inzicht in en toepassingen van vormen van (interreligieuze) communicatie benoemen en de processen daarbinnen.	<ul style="list-style-type: none"> De student laat zien wat de invloed kan zijn van het gekozen communicatiemiddel op het communicatieproces. De student beargumenteert de plaats van funderende documenten (zoals <i>Nostra Aetate</i> en <i>A common word</i>) voor de interreligieuze communicatie.
Subdomein 3.3: Vormen van gespreksvoering		
Levensbeschouwelijk gesprek, hulpverlenend gesprek, informatief gesprek, slecht nieuws gesprek, leergesprek, filmgesprek, interlevensbeschouwelijk gesprek.	Kennis van, inzicht in en toepassing van de diverse gespreksvormen.	<ul style="list-style-type: none"> De student past de onderdelen van het levensbeschouwelijk gesprek toe op <bron>. De student evalueert <een gegeven casus> uit de praktijk op het gebruik van de juiste gespreksvoering.

Domein 4: Filosofie		
<i>Logische samenhangen herkennen; analytisch en abstraherend denken; reflectie op religie en levensbeschouwing vanuit filosofische vraagstelling.</i>		
Beschrijving van de inhoud	Indicatoren bachelorniveau	Kenmerkende voorbeelden
Subdomein 4.1: Geschiedenis van de filosofie		
<ul style="list-style-type: none"> De ontwikkeling van de filosofie vanaf de klassieke oudheid. De filosofische doordenking van het bestaan, de mens, waarneming en interpretatie van de werkelijkheid. 	Kennis van, inzicht in en toepassing van fundamentele vragen over bestaan, ontstaan, tijd-ruimte, eindigheid, leven en diverse vormen van onderscheid tussen al wat is.	<ul style="list-style-type: none"> De student beschrijft de invloed van het Aristotelisch denken op het ontstaan van het humanisme in de 16^e eeuw. De student schrijft een essay over de visie van C. Taylor op secularisatie.
Subdomein 4.2: Filosofie van religie en culturele antropologie		
Uitgangspunten, begrippen en methoden.	Kennis van, inzicht in en toepassing van verschijnselen die behoren tot de godsdienstfilosofie en culturele antropologie, en van de analyse en interpretatie van godsdienstfilosofische teksten en argumentaties.	<ul style="list-style-type: none"> De student geeft verschillende antwoorden die vanuit de religie gegeven zijn op het bestaan van het kwaad. De student schrijft een essay over wijsgerige gronden die pleiten voor en tegen het bestaan van God of het goddelijke.
Subdomein 4.3: Logica		
Kritisch denken, argumenteren, concluderen, redeneren, geldigheid en ongeldigheid, categoriseren.	Kennis van, inzicht in drogredenen; interne en externe validiteit; inductie en deductie; verifiëren en falsificeren.	<ul style="list-style-type: none"> De student laat aan de hand van <de tekst> zien of hier sprake is van een cirkelredenering, argumenten 'ad hominem' of generalisatie. De student zet een enkelvoudige of meervoudige argumentatie op waarom het verstandig is je aan te passen aan een stage-/werksituatie.

Domein 5: Ethiek en moraal		
<i>Ethische vraagstukken in hun maatschappelijke context plaatsen en de levensbeschouwelijke en religieuze implicaties zichtbaar maken.</i>		
Beschrijving van de inhoud	Indicatoren bachelorniveau	Kenmerkende voorbeelden
Subdomein 5.1: Meta-ethiek		
Verschillende stromingen in descriptieve en normatieve ethiek.	Kennis van, inzicht in en toepassing van diverse stromingen binnen de descriptieve en normatieve ethiek.	<ul style="list-style-type: none"> De student past de <theorie> toe op de volgende <casus>. De student beoordeelt de <gegeven beroepssituatie> op de ethische implicaties aan de hand van een tweetal theorieën met een normatieve en descriptieve benadering.
Subdomein 5.2: Ethiek en religie		
Religieuze ethiek - natuurrecht, normativiteit van de bronnen.	Kennis van, inzicht in en toepassing van diverse concepten van de relatie tussen ethiek en religie.	<ul style="list-style-type: none"> De student vertaalt en concreetiseert (een van) de Tien Geboden als oriëntatie van de mens op de samenleving in een actuele situatie. De student leest <een bepaalde uitleg> van de Bergrede, plaatst deze tegen de achtergrond van actuele interpretatie en expliciteert zijn eigen rol als normatieve professional hierbij.
Subdomein 5.3: Ethiek en moraal		
<ul style="list-style-type: none"> Wat is ethiek, wat zijn profielen van ethiek? Aristoteles, Stoa, Thomas van Aquino, Immanuel Kant, Levinas. Ethiek met betrekking tot zoeken naar geluk, eindigheidsvraag, deugdenleer, het geweten, schuld bewustzijn, de wet, utilitarisme, plicht, de ander/Ander. 	Kennis van, inzicht in en toepassing van diverse profielen van ethiek en ethische benadering op maatschappelijke en actuele problematieken.	<ul style="list-style-type: none"> Wat is goed leven volgens <een bepaalde filosofische stroming>? Wat heeft dit standpunt voor gevolgen voor het handelen? De student beargumenteert dat Biesta gebruikmaakt van E. Levinas en H. Ahrendt in zijn pedagogisch concept van subjectificatie.
Subdomein 5.4: Ethiek en toepassingsgebieden		
Ethische benaderingen van maatschappelijke thema's.	Kennis van, inzicht in en toepassing van de wijze waarop ethiek gestalte krijgt in diverse gebieden.	<ul style="list-style-type: none"> (vmo) De student past de ethiek van het utilitarisme toe op <beroepssituatie>. (havo/vwo) De student past de ethiek van utilitarisme toe op <actuele kwestie>. De student maakt een lesopzet waarin ethische aspecten van het gebruik van sociale media aan de orde komt.

Domein 6: Christelijke traditie en geschiedenis		
<i>Kennis van de ontwikkeling en van de historische bronnen van het christendom. Met een accent op de ontwikkeling van de eerste zes eeuwen binnen het Romeinse Rijk en vanaf de Middeleeuwen met name op de ontwikkelingen binnen West-Europa.</i>		
Beschrijving van de inhoud	Indicatoren bachelorniveau	Kenmerkende voorbeelden
Subdomein 6.1: Kerkelijke kaart		
De actuele en historische kerkelijke kaart in Nederland.	Kennis van en inzicht in zowel de historische als de actuele kerkelijke kaart in Nederland.	<ul style="list-style-type: none"> De student maakt duidelijk aan de hand van de gegevens van <CPB-cijfers> waar de relatieve en absolute groei is van de <i>Bible-belt</i>. De student verklaart de behoefte aan kerkelijke pioniersplekken in het laatste decennium.
Subdomein 6.2: Concepten		
De ontwikkeling van concepten uit de christelijke traditie.	Kennis van en inzicht in de ontwikkeling van de concepten uit de christelijke traditie.	<ul style="list-style-type: none"> De student duidt het begrip 'genade' bij Augustinus, Luther en Barth. De student toont aan op welke punten de immigratie van 'gastarbeiders' in de jaren zestig en zeventig heeft bijgedragen aan een veranderd beeld over de islam aan de hand van <document, film>.

Domein 6: Christelijke traditie en geschiedenis		Vervolg
<p><i>Kennis van de ontwikkeling en van de historische bronnen van het christendom. Met een accent op de ontwikkeling van de eerste zes eeuwen binnen het Romeinse Rijk en vanaf de Middeleeuwen met name op de ontwikkelingen binnen West-Europa.</i></p>		
Beschrijving van de inhoud	Indicatoren bachelorniveau	Kenmerkende voorbeelden
Subdomein 6.3: Geschiedenis		
De geschiedenis van het christendom alsmede zijn veelheid aan schakeringen en verschijningsvormen.	<ul style="list-style-type: none"> • Kennis van en inzicht in de geschiedenis van het christendom. • Kennis van methoden van geschiedwetenschap en periodisering. 	<ul style="list-style-type: none"> • De student benoemt de Europees-centrische blik ten aanzien van de geschiedenis van het christendom bij <groepering/ handboek>. • De student toont aan dat een historische blik die oog heeft voor oude christelijke tradities van <het Midden-Oosten (Syrisch-orthodoxe kerk)> leerlingen met een vluchtelingenstatus beter kan betrekken bij de lesinhoud.
Subdomein 6.4: Verhouding met andere culturen en religies		
De verhouding tot andere religies door de geschiedenis van het christendom heen.	<ul style="list-style-type: none"> • De verhouding tot religieuze antieke cultussen, zoals Isis, Zarathustra, Griekse en Romeinse goden. • De verhouding tot jodendom en islam. • De verhouding tot religies en culturen in gebieden waar het christendom zich verspreidde als de nieuwe godsdienst. 	<ul style="list-style-type: none"> • De student geeft aan de hand van Johannes van Damascus met een drietal voorbeelden aan hoe er vanuit christelijke perspectief werd gereageerd op de opkomst van een zich ontwikkelende islam. • De student toont aan dat de beeldvorming rond de moederfiguur zowel in de religies van het antieke Egypte en Perzië als in het vroege christendom een speciale plaats innam. De student geeft de kenmerkende overeenkomsten en verschillen weer van die beeldvorming.

Domein 7: Sociale wetenschappen		
<p><i>Kennis over de sociale en psychische processen met betrekking tot religie en levensbeschouwing.</i></p>		
Beschrijving van de inhoud	Indicatoren bachelorniveau	Kenmerkende voorbeelden
Subdomein 7.1: Godsdienstsociologie		
<ul style="list-style-type: none"> • Religieuze, georganiseerde en niet georganiseerde vormen van zingeving. • Secularisatie. • Jongerencultuur en zingeving. • Religieus en seculier fundamentalisme. • Religie in het publieke debat. 	Kennis van en inzicht in actuele godsdienstsociologische thema's in relatie tot jongerencultuur, en toepassing van de kennis en dit inzicht in praktijksituaties.	<ul style="list-style-type: none"> • De student past het begrip 'bricolage' toe op <document> ten aanzien van de manier waarop jongeren hun levensbeschouwing vormgeven. • De student laat aan de hand van een klassensituatie zien dat leerlingen bewust en onbewust levensbeschouwelijke keuzes maken die zich verhouden tot een religieus systeem dan wel tot samenstellingen van (oude en nieuwe) religieuze systemen.
Subdomein 7.2: Godsdienstpsychologie		
<ul style="list-style-type: none"> • Theorieën over ontwikkelingsfasen en crises, levensloop en religie. • Religieuze ervaringen, binnen en buiten institutionele religie. 	Kennis van, inzicht in en toepassing van klassieke en actuele godsdienstpsychologische thema's in relatie tot de beroepspraktijk.	<ul style="list-style-type: none"> • De student legt het verschil uit tussen de functionele en substantiële dimensie van godsdienst aan de hand van <tekst/film>. • De student stelt een handelingsplan op vanuit de godsdienst-psychologische literatuur naar aanleiding van een situatie van (religieuze) polarisatie in een klassensituatie.

Domein 8: Vakdidactiek		
<i>De kennis en vaardigheden om kennis en vaardigheden over te dragen met betrekking tot het kennisdomein Religie en Levensbeschouwing.</i>		
Beschrijving van de inhoud	Indicatoren bachelorniveau	Kenmerkende voorbeelden
Subdomein 8.1: Godsdienstpedagogische en vakdidactische visie		
<ul style="list-style-type: none"> • Extern analytisch. • Kritisch vergelijkend. • Religie als historisch cultureel verschijnsel. • Religie/levensbeschouwing als zingevende ervaring. • Kennis van methodes binnen het Nederlandse onderwijssysteem en de kenmerken waarop zij gebaseerd zijn. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kennis van en inzicht in de plaats van het vak in de culturele, historische en maatschappelijke context. • Toepassing van levensbeschouwelijke, religieuze of religiewetenschappelijke optiek op basis van informatie en argumenten. 	<ul style="list-style-type: none"> • De student laat zien bij <voorbeeld (v) mbo- of havo/vwo-methode> welk element van Grimmit met betrekking tot learning in, about en from met name is gebruikt. • De student licht het ontstaan van de levensvragen benadering toe vanuit de context eind jaren '90 in de 20^e eeuw.
Subdomein 8.2: Didactische en vakdidactische concepten		
Specifieke didactische en vakdidactische concepten voor het begrijpen en verstaan van levensbeschouwelijke en/of religieuze keuzes, optieken en ervaringen.	<ul style="list-style-type: none"> • Kennis van, inzicht in en toepassing van verschillende (vak-) didactische concepten en methodes voor het vak. • Opnemen toetsing en beoordeling. 	<ul style="list-style-type: none"> • De student noemt een vakdidactisch concept waarbij ruimte is voor ervaring van spiritualiteit in de les en laat zien hoe dit vorm gegeven kan worden aan de hand van dit concept. De student maakt hierbij expliciet een keuze voor (v)mbo- of havo/vwo-onderwijs. • De student beoordeelt kritisch het bestaande leerplan van de (stage)school en komt met beargumenteerde voorstellen voor veranderingen. De student houdt er hierbij rekening mee of hij dat doet voor een (v)mbo- of havo/vwo-school.
Subdomein 8.3: Werkvormen		
Specifieke werkvormen voor het begrijpen en verstaan van levensbeschouwelijke en/of religieuze keuzes, optieken en ervaringen van zowel zichzelf als de ander(en).	Kennis van, inzicht in en toepassing van onder meer multimediale werkvormen (ict, social media); activerende groepsworkvormen; beelddidactische werkvormen; levensbeschouwelijke gespreksvormen.	<ul style="list-style-type: none"> • De student benoemt vormen van toetsing die het best passen bij <de leerdoelen> en <de gebruikte werkvormen>. • De student beargumenteert de voordelen van <de werkvorm> om het leerdoel communicatieve vaardigheid aan te leren op een (v)mbo of havo/vwo-school.
Subdomein 8.4: Vakdidactische vaardigheden op gebied van teksten en verhalen		
<ul style="list-style-type: none"> • Uitleg of exegese van teksten en verhalen. • Interpretatie van teksten en verhalen; manieren van tekstlezen in religieuze stromingen. 	Kennis van, inzicht in en toepassing van diverse exegetische methoden en herkennen van manieren van tekstlezen.	<ul style="list-style-type: none"> • De student past de manier 'implied reader' toe op <de tekst>. • Wat is de extra waarde van het gebruik van een historische context bij het verklaren van een tekst en welke beperkingen brengt het met zich mee?
Subdomein 8.5: Vakdidactische vaardigheden op gebied van kunstzinnige uitingen		
Beeldende kunst, architectuur, (kerk-) muziek, theater, film, literatuur, cultuurgeschiedenis.	Kennis van, inzicht in en toepassing van diverse methoden om te werken met kunstzinnige uitingen.	<ul style="list-style-type: none"> • De student benoemt het onderscheid tussen beelddidactiek in een les godsdienst en levensbeschouwing en een les beeldende vorming. • De student licht het belang toe van horizontale transcendentie in de lessen godsdienst en levensbeschouwing voor de ontwikkeling van levensbeschouwelijke taal. De student houdt daarbij rekening met het verschil in taalgebruik tussen (v) mbo- en havo/vwo-onderwijs.
Subdomein 8.6: Vakgerelateerde vaardigheden		
<ul style="list-style-type: none"> • Ethisch spreken, handelen en begeleiden op het gebied van identiteit en levensbeschouwing in de school(organisatie). • Historische en mondiale ontwikkelingen van het schoolvak. 	Kennis van en inzicht in de plaats van het vak Godsdienst en Levensbeschouwing in de context van school en cultuur. Toepassing van daaruit door een bijdrage te kunnen leveren aan de school(organisatie).	<ul style="list-style-type: none"> • De student benoemt de grenzen waar een docent godsdienst en levensbeschouwing in de praktijk mee te maken kan krijgen op een PC-school en een openbare school. • PC-school maakt een draaiboek op basis van bestaand materiaal op de (stage) school over <casus>.

• De aanduiding <> wordt gebruikt voor een generiek voorbeeld. De term 'toont aan' is gekozen om het analytisch vermogen van de student weer te geven.

5 Redactie en validering

5.1 Redactieteam

Naam	Hogeschool
De heer drs. J. (Jos) de Pater	Fontys Utrecht
De heer drs. N. (Niek) de Wilde	Inholland
Mevrouw J.A.D. (Hanneke) de Pater	Christelijke Hogeschool Ede
Mevrouw M.L. (Marie Louise) Reijn	Inholland
De heer C.E. (Casper Emanuel) Egelie	Maasland College in Oss

5.2 Valideringsgroep

Naam	Functie en organisatie
De heer dr. M.N. (Michaël) van der Meer	Docent godsdienst en levensbeschouwelijke vorming, Hermann Wesselink College
De heer drs. T.D. (Taco) Visser	Consultant identiteit en onderwijs, Verus (vereniging voor katholiek en christelijk onderwijs)
Mevrouw prof. Dr. K.H. (Ina) ter Avest	Zelfstandig consultant/adviseur, lector emeritus, Universiteit van Utrecht, Vrije Universiteit Amsterdam
Mevrouw A. (Asma) Claassen	Beleidsadviseur identiteit, Islamitische Schoolbesturen Organisatie (ISBO)
De heer M. (Mustapha) Benchikhi	Docent godsdienst, Avicenna College in Rotterdam

Bijlage 1

Uitgangspunten kennisbases

Er zijn tussen de instellingen afspraken gemaakt over de vormgeving van de kennisbases. Alle kennisbases zijn opgezet volgens een vaste grondindeling waardoor ze onderling redelijk goed vergelijkbaar zijn. Hieronder is een aantal van deze uitgangspunten te lezen.

Minimale kennis

De kennisbases beschrijven voor alle opleidingen c.q. vakgebieden de minimaal noodzakelijke kennis die de student aan het einde van zijn opleiding moet hebben. Naar analogie van de termen zoals het SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling) gebruikt, is een kennisbasis een 'richtinggevend inhoudelijk kader voor wat studenten minimaal moeten kennen aan vakinhouden en moeten beheersen aan (vak)specifieke vaardigheden'.

Er wordt onderscheid gemaakt tussen kennis van het 'schoolvak' en kennis van de 'vakdiscipline en de daarbij behorende specifieke vaardigheden'. Kennis moet daarbij worden opgevat als 'het geheel van beheersingsniveaus dat van een startbekwame leraar mag worden verwacht' en dus niet alleen feiten-reproductie (taxonomie van Bloom) of feitelijke kennis (taxonomie van Romiszowski). Kennis omvat daarom ook de vakspecifieke vaardigheden van de startbekwame leraar.

Vakkennis, vakdidactiek en pedagogisch-didactische bekwaamheden

De beroepskennis van leraren heeft wortels in twee wetenschappelijke domeinen. In de eerste plaats in het domein van het vak (vakkennisbasis), en in de tweede plaats in de kennis over leren en onderwijzen in het algemeen (de generieke kennisbasis) en het desbetreffende vak in het bijzonder (vakdidactiek). De kennisbasis omvat de beschrijving van de vakinhoudelijke, (vak)didactische en pedagogische kennis en (vakspecifieke) vaardigheden die een student moet hebben. Het geheel van vakkennisbasis en generieke kennisbasis vormt de integrale 'body of knowledge and skills' die van een startbekwame leraar minimaal mag worden verwacht. Deze vormt tevens de basis van de bekwaamheidseisen zoals vastgelegd in het beroepsregister leraar. Binnen de profileringsruimte van elke instelling kan daarnaast nog verdere (inhoudelijke) verdieping en/of verbreding worden aangebracht.

Samenhangende en doorgaande leerlijnen

Het Nederlandse onderwijsbestel kent een structuur van naast elkaar opererende en elkaar opvolgende (doorgaande) leerlijnen. Per onderwijssoort (of soorten) wordt van een leraar een bepaalde wettelijke bevoegdheid/benoembaarheid verlangd. Door de overgangen in het onderwijs krijgt de lerende vaak te maken met andere onderwijsvormen en met leraren die anders zijn opgeleid. Om in elk geval de onderwijsinhoud tussen deze onderwijssoorten op elkaar af te stemmen en op elkaar aan te laten sluiten wordt ervoor gezorgd dat parallelle en doorgaande leerlijnen in de kennisbases, daar waar dat van toepassing is, herkenbaar zijn.

De leerlijn van 4 tot 18 jaar werkt de doelstellingen van het onderwijs uit in concepten¹ voor de hele leerlijn: vanaf basisonderwijs naar onderbouw vmbo en havo/vwo, bovenbouw vmbo (uitgewerkt naar leerwegen en sectoren), bovenbouw havo en bovenbouw vwo.

Deze concepten zijn evenzeer van belang voor studenten in het hbo die zich voorbereiden op het geven van onderwijs aan deze leerlingen (studenten). Door vanuit die gedachte de leerlijn 4-18 jaar uit te bouwen tot 22 jaar zouden de aankomende leraren goed op hun toekomstige beroep voorbereid moeten zijn. De leraar in de onderbouw moet daarbij, voortbouwend op wat in het basis-onderwijs is aangeboden, zijn leerlingen verder opleiden en voorbereiden op zijn profiel- en vakkenkeuze in de bovenbouw. En hij moet samen met de collega's die in de bovenbouw lesgeven, het onderwijsprogramma van zijn instelling ontwerpen en (gedeeltelijk) uitvoeren. De docent (vakmaster) in de bovenbouw moet zijn leerlingen goed voorbereiden op het vervolgonderwijs bij andere hbo- en universitaire opleidingen. De uitbreiding van de leerlijn tot 22 jaar is dus vanuit zowel bovenstaand standpunt als vanuit het standpunt van Dublin-descriptor 1 (de kennis moet die van het daaraan voorafgaande onderwijs overstijgen) noodzakelijk. De aankomende docent kan alleen dan vanuit een breder en dieper inzicht de vakinhoud vertalen naar goed onderwijs.

Niveau

NLQF, Dublin-descriptoren en de hbo-kwalificaties beschrijven het hbo-niveau (bachelor, master) op algemeen niveau; de bekwaamheidseisen van het lerarenregister beschrijven de specifieke beroepskennis van de leraar.

De lerarenopleidingen leveren startbekwame docenten af op hbo-bachelorniveau (NLQF-6) of hbo-masterniveau (NLQF-7 niveau). Dit betekent dat een startbekwame docent, conform de Dublin-descriptoren en de algemene hbo-kwalificaties die ook het noodzakelijke niveau beschrijven van de afgestudeerde hbo-er, een brede kennis moet hebben van in elk geval het vakgebied waarin hij les gaat geven. Ook moet hij boven de stof van dat vakgebied staan. In de huidige inrichting van het onderwijs betekent dit dat ook aandacht moet worden besteed aan de verwante of aanpalende vakken van het vakgebied waarin later wordt lesgegeven. Voor de leraar in het (v)mbo betekent het dat hij de beroepsgerichte toepassingen (en de ontwikkelingen) van het vak, de beroepstaal en de beroepsgroep 'kent'.

NB *Tijdens zijn loopbaan moet de leraar zijn kennis en vaardigheden, zowel op het gebied van zijn vak als van het ambt van leraar, via bij- en nascholing op peil houden. Datgene wat daarvoor nodig is wordt door de afgestudeerde, samen met zijn werkgever en in voorkomende gevallen met de lerarenopleiding, bepaald en vormgegeven.*

¹ De leerlijn 4-18 spitst zich toe op een beperkt aantal concepten die voldoen aan de volgende vier criteria:

1. De concepten representeren gezamenlijk de breedte van de opleiding.
2. De concepten kunnen verbonden worden met recente ontwikkelingen in het vak, didactiek of pedagogiek.
3. De concepten maken het mogelijk deze kennis voor leerlingen en studenten te structureren.
4. De concepten zijn leerbaar voor de desbetreffende groepen leerlingen en studenten.

Profileringsruimte

Het kader van de kennisbasis legt een brede en gemeenschappelijke basis vast, maar biedt ook de individuele instelling voldoende ruimte voor een eigen profilering. Een kennisbasis is niet gekoppeld aan een didactisch concept en legt voor de individuele instelling of opleidingsroute wat betreft de programma-opbouw en studielast van de afzonderlijke onderdelen niets vast. De instelling is zelf verantwoordelijk voor de implementatie van de kennisbasis. Zij stelt een onderwijs- en toetsprogramma vast dat volledig recht doet aan de kennisbasis én in overeenstemming is met het eigen didactisch concept en profilering van de instelling.

Bijlage 2

Deskundige en bekwame leraren

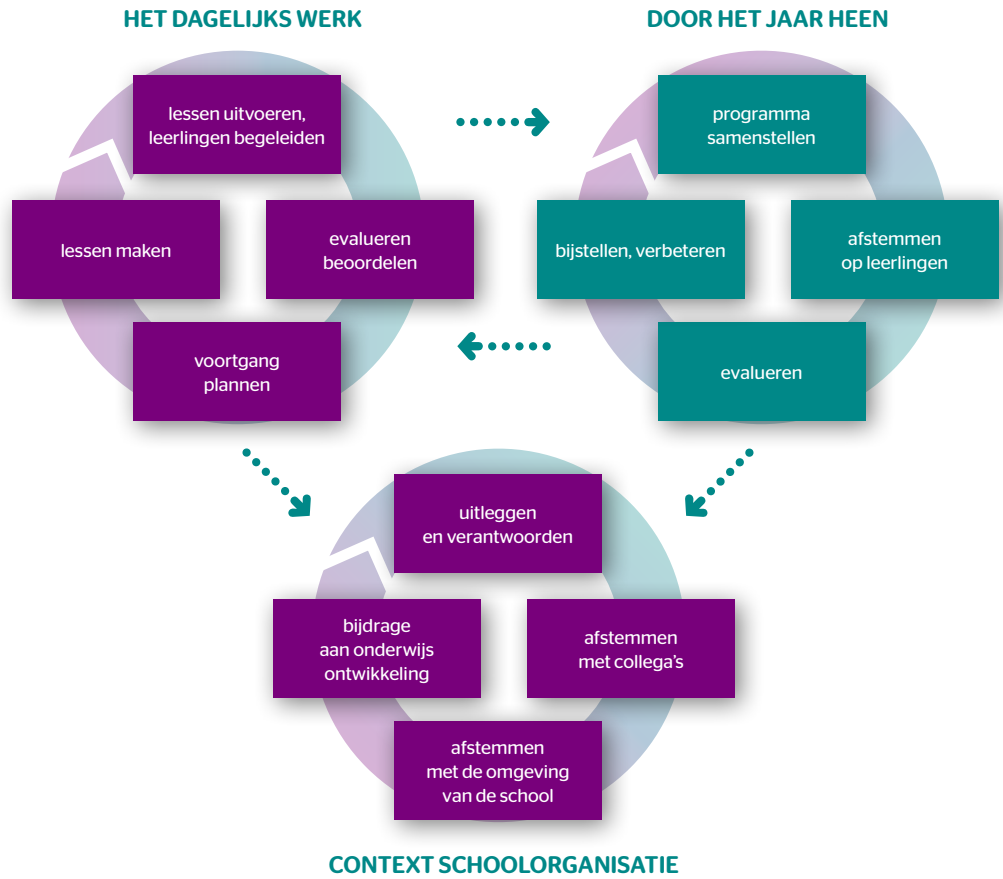
Bij competentiegericht opleiden staat bekwaamheid centraal. Het gaat om professioneel en adequaat leren handelen. Binnen de lerarenopleidingen is het leren op de werkplek en de kennisverwerving sturend voor de inrichting van het curriculum. Studenten doen in de praktijk veel (contextspecifieke) kennis op. Er moet dus nadrukkelijk aandacht besteed worden aan de inbedding van de praktische kennis in het repertoire aan theoretische en methodische kennis en andersom.

In dit document wordt uitgegaan van de nieuwe bekwaamheidseisen, zoals die vanaf 1 augustus 2018 gaan gelden. Deze vervangen de zogenaamde SBL-competenties. De “Onderwijscoöperatie”, vroeger Stichting Beroepskwaliteit Leraren (SBL), heeft die eisen aan de bekwaamheid van een docent herijkt. Dat heeft geleid tot een nieuwe set eisen. De herijkte bekwaamheidseisen definiëren het werk van de docent als volgt:

“De leraar heeft een complex beroep dat hoge eisen stelt aan het professionele niveau van zijn beroepskennis en -kunde. Hij maakt afwegingen en keuzes, zowel in de dagelijkse uitvoering als in de bijstelling en verbetering van zijn onderwijs. In het onderwijs is professioneel werken teamwork. Om zijn beroep goed te kunnen uitoefenen moet de leraar kunnen organiseren, plannen, samenwerken en prioriteiten stellen. Net zoals andere professionals binnen en buiten het onderwijs is de leraar verantwoordelijk voor de manier waarop hij werkt. De leraar heeft een onderzoekende, resultaat- en ontwikkelingsgerichte houding. (...) in zijn werk. Hij vindt het belangrijk om dat samen met zijn collega’s te doen.”

In die herijkte bekwaamheidseisen zijn drie bekwaamheden te onderscheiden: op de dagelijkse werkvloer in de klas, de lange termijn van het schooljaar zelf en binnen de context van de schoolorganisatie. In het schema hieronder is te zien hoe een en ander samenhangt.

Bijlage 3

Dublin-descriptoren, NLQF en taxonomie van Bloom

DESCRIPTOREN Kwalificaties Bachelor
Kennis en inzicht
Heeft aantoonbare kennis en inzicht van een vakgebied, waarbij wordt voortgebouwd op het niveau bereikt in het voortgezet onderwijs en dit wordt overtroffen; functioneert doorgaans op een niveau waarop met ondersteuning van gespecialiseerde handboeken, enige aspecten voorkomen waarvoor kennis van de laatste ontwikkelingen in het vakgebied vereist is.
Toepassing kennis en inzicht
Is in staat om zijn/haar kennis en inzicht op dusdanige wijze toe te passen, dat dit een professionele benadering van zijn/haar werk of beroep laat zien, en beschikt verder over competenties voor het opstellen en verdiepen van argumentaties en voor het oplossen van problemen op het vakgebied.
Oordeelsvorming
Is in staat om relevante gegevens te verzamelen en interpreteren (meestal op het vakgebied) met het doel een oordeel te vormen dat mede gebaseerd is op het afwegen van relevante sociaalmaatschappelijke, wetenschappelijke of ethische aspecten.
Communicatie
Is in staat om informatie, ideeën en oplossingen over te brengen op publiek bestaande uit specialisten of niet-specialisten.
Leervaardigheden
Bezit de leervaardigheden die noodzakelijk zijn om een vervolgstudie die een hoog niveau van autonomie veronderstelt aan te gaan.

NLQF-6-niveau
Context
<ul style="list-style-type: none"> Een onbekende, wisselende leef- en werkomgeving, ook internationaal.
Kennis
<ul style="list-style-type: none"> Bezit ruime, verdiepte of gespecialiseerde kennis van een beroep en kennisdomein en breed wetenschapsgebied. Bezit brede, geïntegreerde kennis en begrip van de omvang, de belangrijkste gebieden en grenzen van een beroep, kennisdomein en breed wetenschapsgebied. Bezit kennis en begrip van enkele belangrijke actuele onderwerpen en specialismen gerelateerd aan het beroep of kennisdomein en breed wetenschapsgebied.

Vaardigheden
Toepassing van kennis
<ul style="list-style-type: none"> Reproduceert en analyseert de kennis en past deze toe, ook in andere contexten, zodanig dat dit een professionele en wetenschappelijke benadering in beroep en kennisdomein laat zien. Past complexe gespecialiseerde vaardigheden toe op de uitkomsten van onderzoek. Brengt met begeleiding op basis van methodologische kennis een praktijkgericht of fundamenteel onderzoek tot een goed einde. Stelt argumentaties op en verdiept die. Evalueert en combineert kennis en inzichten uit een specifiek domein kritisch. Signaleert beperkingen van bestaande kennis in de beroepspraktijk en in het kennisdomein en onderneemt actie. Analyseert complexe beroeps- en wetenschappelijke taken en voert deze uit.
Probleem-oplossende vaardigheden
<ul style="list-style-type: none"> Onderkent en analyseert complexe problemen in de beroepspraktijk en in het kennisdomein en lost deze op tactische, strategische en creatieve wijze op door gegevens te identificeren en te gebruiken.
Leer- en ontwikkelvaardigheden
<ul style="list-style-type: none"> Ontwikkelt zich door zelfreflectie en zelf beoordeling van eigen(ler) resultaten.
Informatievaardigheden
<ul style="list-style-type: none"> Verzamelt en analyseert op een verantwoorde, kritische manier brede, verdiepte en gedetailleerde beroepsgelateerde of wetenschappelijke informatie over een beperkte reeks van basistheorieën, principes en concepten van en gerelateerd aan een beroep of kennisdomein, evenals beperkte informatie over enkele belangrijke actuele onderwerpen en specialismen gerelateerd aan het beroep en kennisdomein en geeft deze informatie weer.
Communicatievaardigheden
<ul style="list-style-type: none"> Communiqueert doelgericht op basis van in de context en beroepspraktijk geldende conventies met gelijken, specialisten en niet-specialisten, leidinggevend en cliënten.
Verantwoordelijkheid en Zelfstandigheid
<ul style="list-style-type: none"> Werkt samen met gelijken, specialisten en niet-specialisten, leidinggevend en cliënten. Draagt verantwoordelijkheid voor resultaten van eigen werk en studie en het resultaat van het werk van anderen. Draagt gedeelde verantwoordelijkheid voor het aansturen van processen en de professionele ontwikkeling van personen en groepen.

Taxonomie van Bloom (bijgesteld door Krathwohl en Anderson, 2001)	
Creëren	Hogere orde denken
Ontwerpen, nieuwe inzichten of manieren van denken, samenvoegen van bestaande elementen tot een nieuwe synthese, originaliteit	
Evalueren	
Beoordelen of rechtvaardigen van beslissingen en handelingen op basis van criteria	
Analyseren	Midden orde denken
Informatie uiteen leggen, abstraheren, begripsmatig en relationeel onderzoeken	
Toepassen	
Informatie gebruiken in een overeenkomstige of vergelijkbare situatie. Procedurele kennis en vaardigheden.	Lagere orde denken
Begrijpen	
Kennis van theorieën, classificaties, generalisaties, categorieën, principes, procedures. Ideeën, procedures en concepten begrijpen	
Onthouden	
Kennis van termen, begrippen, feiten. Informatie kunnen oproepen	

Bijlage 4

Verantwoording inhoud en plaatsing van de domeinen

Domeinen		
	Korte verantwoording domein	Korte verantwoording plaatsing
Domein 1: Funderende wetenschappen: Theologie en Religiewetenschappen	De funderende wetenschappen en hun onderwerp van onderzoek worden als basis genomen voor de eerste twee domeinen.	Basale kennis over de diverse religies/levensbeschouwingen en de gehanteerde methoden om tot die kennis te komen.
Domein 2: Belangrijkste levensbeschouwelijke en religieuze tradities en hun bronnen		
Domein 3: Hermeneutiek en Communicatie	Voor de beroepsopleiding is het van belang dat de docent Godsdienst en Levensbeschouwing kennis heeft van de belangrijkste vormen van communicatie en communicatieprocessen die het publieke en interpersoonlijke debat en gesprek beïnvloeden. Als uitgangspunt daarbij geldt dat elke vorm van communicatie het beste kan plaatsvinden in een proces van interpretatie, waarbij recht gedaan wordt aan de gesprekspartners, de gebruikte bronnen en de persoon zelf.	Fundament voor de communicatie over en binnen religies/levensbeschouwingen.
Domein 4: Filosofie	De docent Godsdienst en Levensbeschouwing heeft er baat bij om goed te leren redeneren en kennis te hebben van de ontwikkeling van het denken over de wezenlijke vragen die alle mensen in alle tijden aangaan. Zonder deze kennis zal een kritische benadering van zowel de levensbeschouwelijke communicatie in het publieke domein als in de klas niet mogelijk zijn.	Basis voor het redeneren met betrekking tot religies/levensbeschouwingen.
Domein 5: Ethiek en moraal	Kennis van de keuzes die gemaakt worden op ethisch en moreel gebied en van de grondslagen waarop deze keuzes gemaakt worden, vormen de noodzakelijke pijlers voor het begrijpen van veel maatschappelijke en religieuze ontwikkelingen.	De voorname plaats die ethische en morele keuzes en dilemma's innemen als plek in de samenleving (micro-, meso- en macroniveau), waar religieuze en levensbeschouwelijke overtuigingen tot uiting komen.
Domein 6: Christelijke traditie en geschiedenis	De maatschappij waarin wij in Nederland leven is gebaseerd op een lange geschiedenis waarin allerlei culturen een rol hebben gespeeld. Voor de ontwikkeling op godsdienstig gebied is eeuwenlang ontegenzeggelijk de christelijke religie van het grootste belang geweest. Inzicht en kennis van de tradities en geschiedenis van deze religie dragen bij aan het beter kunnen begrijpen van de religieuze ontwikkelingen in de zogenaamde westerse wereld en hebben daarom een prominentere plaats binnen de kennisbasis.	Om de ontwikkeling van de religie binnen Nederland te kunnen begrijpen, is het onontbeerlijk om de christelijke traditie en haar geschiedenis te begrijpen en te kunnen duiden.
Domein 7: Sociale wetenschappen	Deze wetenschappen zijn ondersteunend om het verstaan van persoonlijke en maatschappelijke processen op religieus en levensbeschouwelijk gebied te verdiepen en te verbreden.	Deze wetenschappen dragen bij aan inzichten in het verschijnsel religie op maatschappelijk en persoonlijk niveau.
Domein 8: Vakdidactiek	Kennis over de wijze hoe je al deze kennis over religie en levensbeschouwing het best voor het voetlicht kunt brengen bij leerlingen, is het laatste domein. Dit is niet het laatste domein omdat het het minst belangrijk zou zijn, integendeel, maar omdat dit domein gaat over de kennis met betrekking tot vaardigheden die nodig zijn om het vak Godsdienst en Levensbeschouwing goed te kunnen geven. Anders gezegd het gaat over de praktijk van het lesgeven als docent Godsdienst en Levensbeschouwing en niet over de inhoud van de lessen zelf.	De kennis over de praktijk van het lesgeven dient als basis voor de kennisoverdracht en overdracht van vaardigheden en gedrag en is daarom het afsluitende domein.

Bijlage 5

Geraadpleegde literatuur

- Alij, E. (2009). *Godsdienstpedagogiek, Dimensies en spanningsvelden*. Zoetermeer: Meinema.
- Biesta, G. (2015). *Het prachtige risico van onderwijs*. Culemborg: Phronese.
- Erricker, C. (2010). *Religious education. A conceptual and interdisciplinary approach for secondary level*. Abingdon, Canada: Routledge.
- Grimmit, M. (1987). *Religious education and human development. The relationship between studying religions and personal, social and moral education*. Great Wakerings.
- Hattie, J. (2013). *Leren zichtbaar maken*. Rotterdam: Bazalt educatieve uitgaven.
- Jackson, R. (2004). *Rethinking religious education and plurality: issues in diversity and pedagogy*. New York: Routledge Falmer.
- Joosten, H. (2010). Hoeveel 'Ja maar' kan het HBO aan? In M., Huijjer, *Alle tijd om te denken* (pp. 16-25). Den Haag: De Haagse Hogeschool.
- Korthagen, F., & Lagerwerf, B. (2008). *Leren van binnenuit*. Soest: Nelissen.
- Miedema, S., (2006). *Religie in het onderwijs*. Zoetermeer: Meinema.
- Moore, D. (2007). *Overcoming Religious Illiteracy. A Cultural Studies Approach to the Study of Religion in Secondary Education*. New York.
- Moseley, D., & e.a. (2005). *Frameworks for thinking. A handbook for teaching and learning*. Cambridge: University Press.
- Onderwijscoöperatie. (2016). *Voorstel herijking bekwaamheidseisen*. Retrieved maart 16, 2016, from Onderwijscoöperatie.nl: <https://onderwijscooperatie.nl/nieuws/voorstel-herijking-bekwaamheidseisen/>
- Overheid. (2016). *Wet op de beroepen in het onderwijs*. Retrieved maart 16, 2016, from Overheid.nl: <http://wetten.overheid.nl/BWBRO016944/2013-07-04>
- Rijksoverheid. (2016). *Werken in het onderwijs*. Retrieved mei 14, 2016, from Rijksoverheid.nl: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/werken-in-het-onderwijs/inhoud/bekwaamheidseisen-leraren>
- Wal, J. v. (2011). *Identiteitsontwikkeling en leerlingbegeleiding*. Bussum: Coutinho.

Colofon

Den Haag, september 2017

Uitgave

1Ovoordeleraar, Vereniging Hogescholen

Eindredactie en vormgeving

Elan, Rijswijk

www.1Ovoordeleraar.nl

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de uitdrukkelijk bij wet bepaalde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar worden gemaakt, zonder uitdrukkelijke toestemming van de uitgever. Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden de auteurs, redactie en uitgever geen aansprakelijkheid voor de gevolgen daarvan.